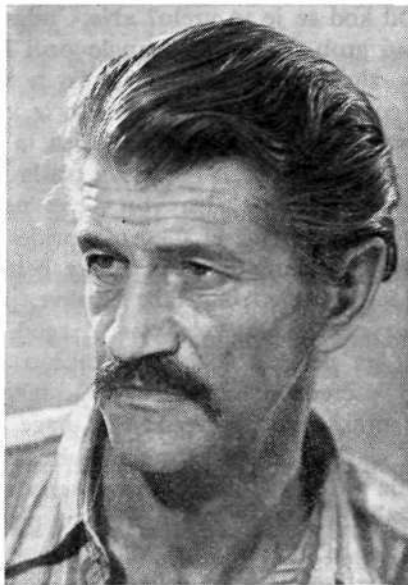

Vitomil
Zupan

Bela cipresa

*»Ob studencu stoji bela cipresa:
tukaj izvira Pozabljenje, pij!
Pozabi muke duše in telesa,
naj tudi beseda v dih skoprni!«*

(LETE)

Vrata se odpirajo tako nenavadno: kakor bi se s strašnim treskom razletela v slepeči ognjemet isker in plamenečih krp. In onstran je vse to.

Moje húdo je otrok, ki se mi oklepa desnice, in hoče izvedeti, kaj

je to, jaz pa mu ne morem povedati, ker sam ne vem. »Takoj bova izvedela, takoj,« ga mirim, on pa: »Povej! Zakaj ne poveš?«

Stopava po širokem hodniku, tlakovanem s temnimi kamnitnimi ploščicami, vzpetem v lahнем strmcu navzgor in v levo; stene se bleščijo, kakor da bi bil črni kamen polit z oljem. Svetloba vdira od zgornjega ovinka in se zliva navzdol proti nama. Visoki obok nad nama kakor da je in da ni, vsekakor ni viden, čeprav je zelo teman, brez svetlikanja. Konji z živimi glavami in blesketajočimi se očmi so z zadnjim delom vzdani v kamnitno steno, a prednje noge (zdi se mi) držijo mirno, kakor da bi ne bile žive. Veliko konj, ki se jih otrok (za čuda) ne boji. Ponekod so v steno vzdane večje plošče z napisi, a ne morem prebrati, kaj piše na njih. Rad bi čimprej prispel do ovinka, izza katerega vdira svetloba, a hodnik je dolg, kakor da je vse en sam ovinek. Pred otrokom moram skriti nestrpnost. »Takoj bova,« govorim enakomerno, on pa spet in spet: »Zakaj ne poveš? Zakaj?« Ne morem mu odgovoriti »ker sam ne vem«, saj bi ga to lahko prestrašilo. Nekoliko mučno je, da ni nikjer nobenega človeka. In da se hodnik vleče, vleče, v nekakšni raztegnjeni vijugi. Da ni nikjer nobene rastline, drevesa ali vsaj mahu. Glasu ni nobenega, še šuma ne. Hja, tudi najinih besed ni slišati, samo veva jih, a se ne čudiva temu. To je dobro, pomislim, da se ne čudiva. Iz začudenja bi lahko nastala osuplost, iz te pa

hladna zona. Samo konji so, ki pa ne premikajo drugega ko glave in oči. Otrok postaja čedalje bolj nestrpen; on misli, da odrasli vse vedo, samo povedati nočejo. Še dobro, da tla niso spolzka.

Zelo me skrbi, kaj je za ovinkom, pa tudi radovednost me začenja prežemati; predvsem me pa moti, da moram tako hudo napenjati oči; če jih ne napenjam, se mi vsa okolica začenja kaliti ko vznemirjena voda. »Ali je to grob?« vpraša otrok. Od kod se je to vzelo? »Ne,« odgovarjam z navideznim mirom, »to sploh ni grob. Kako ti je moglo priti kaj takega na misel?« Kup sivega kamenja, zloženega v piramido. »To je vrh gore, veš. Ljudje prav na vrhu visoke gore postavijo takole gomilo iz kamenja, in jo imenujejo ‚možic‘; kdor se vzpne na vrh, zagleda možica in ve.« A kako se imenuje ta gora? Mislim, da Grintavec. »Torej sva prišla na vrh?« Kaj naj rečem na to, ko pa morava naprej? »Na vrh — in ne na vrh . . .« meljem, da bi otroka zamotil, »to je zmeraj tako, da prideš in ne prideš na vrh . . . potem greš pa naprej.« Zamotijo naju velike bele in črne (negibne) plahte. Kulise. A kaj so kulise? To so take ploskve, postavljene na gledališki oder, včasih enobarvne, večkrat zelo pisane, zgodi se, da je na njih naslikana pokrajina, ali pa nebo, oblaki, tudi kakšno jezero, ali pa omare, zastori, cvetni grmi, še črede ovac so lahko . . . tako govorim tja v tri dni, samo da greva naprej, mimo te velikanske nage ženske, ki se zvija v počasnem plesu brez glasbe. Čudim se, tedaj je bila vendar zraven glasba. To je bil uvodni striptiz v Crazy Horse, čez dva metra visoka deklica. »Zakaj pa se je slekla?« hoče vedeti otrok. Ne morem ga pitati s ceneniimi lažmi, češ ker je bilo vroče, ker je tam taka navada, ker eni ljudje to radi gledajo. »Plačajo ji, da se sleče, ker je tako velika,« pravim. To sploh ni prehuda laž. Velikanka je zelo skladno raščena. Vendar me je nekoliko sram pred otrokom, ki kar gleda in gleda, in si nemara misli svoje. Ženska se z resnim obrazom zvija pred nama, obrača se, sklanja se naprej, se vzpenja, po telesu ji pa polzijo odsevi luči iz ozadja. Prav nič ne morem storiti, delati se moram, ko da to ni nič nenavadnega, in se preslepariti mimo. Seveda to je na svetu, a zdaj in tukaj res ni primerno. Človek zaupa nekemu hodniku — in pade z otrokom v nočni bar; z vrha gore v globine Pariza, no, to res ne gre, in še ples postaja prav neznošno opolzek, izzivalen; otrok pa noče mimo; kakor da so mu noge postale težke. Prsi ji plavajo, obla zadnjica se ji odpira in zapira. »Greva, greva,« spodbujam otroka. »Saj se nama tako ne mudi,« ugovarja. In še sama sreča, da tam ob poti sedi kocast, mršav pes z dolgim telesom in prijaznim smrčkom. Otrok se ga razveseli, hoče ga pobožati, pes pa se plašno umakne in se presede nekaj metrov naprej, otrok za njim, in tako le prideva srečno mimo. Hočem reči, da greva zdaj verjetno naprej, čeprav ne občutim pod podplati trdote kamnitnih tal; vem pa natančno za oprijem otrokovih ročic, ki se mi oklepajo desnice. »Zakaj se me kuža boji?« vprašuje nekoliko žalostno. »Ne pozna te, to je. Morda so ga kdaj kakšni poredni otroci obmetavali s kamenjem?« Tudi sam iztegnem roko, z dlanjo navzgor, proti psu, tudi meni se umakne, tiho, plašno, s pogledom, kakor bi se opravičeval. »Zelo boječ pes,« reče otrok, zdaj nekako veselo. Zelo dobro vem, kdo je ta pes, ime mu je Arion; saj sva

več kot tri leta živela skupaj; a tega ne izdam, delam se, ko da se vidiva prvič, samo da se otrok ne bi prestrašil. Pozabljam pa, da na neki način otroci vedo veliko več ko odrasli. Otrok me preseniti s pripombo: »To je bil tvoj pes, ali ne?« V odgovor samo nekaj zamomljam. Spomin me zaboli v drobno, nekak strah me začinja spreletavati. Moram se mu upreti, da se ne bi prenesel na otroka. Treba je kar pozabiti, če se le da, kar pozabiti. Če se že ne da spremeniti.

Kaj pa, če otrok postane lačen, me zaskrbi. Prav nič nimava s seboj, in tudi pot nama je neznana. Morala bi iti bolj naglo, a ne gre, ne gre, ker je zrak nekako gost in težak, in tudi strmec naju nemara utruja. Sploh je pa to s tem ovinkom nekakšna prevara, saj ga ni in ni konca ne kraja. Ne smem misliti na to, da bi bil lahko neskončen in večer. Vztrepetal bi — in otrok bi to natanko občutil. Davno nekoč sem bil v neki vojni in smo tudi hodili in hodili brez konca in kraja — na koncu smo pa le nekam prispeli. Tudi tedaj me je v kakšni noči, na pohodu, zajel strah, da je pot brezkončna, v kakšnem gozdu, po katerem smo se vlekli ko megla, in se nam je zdelo, ko da ne bo nikoli jutra. Tega se je dobro spomniti. Jutro zmeraj pride in tudi poti se zmeraj nekje končajo. Za tiste, ki verujejo, in za tiste, ki ne.

Starka sedi na starinski postelji, drobnoglava, s svetlo sivimi očmi, redki sivi lasje ji silijo izpod poteftane nočne čepice, čepi stisnjeno, kakor bi ždela vrh stebra; vem, da je to sestra od babice, le tiho o tem, le tiho. Imeli sta pa obe sestri svetlo plave oči ko spominčice, kako to obledi s časom! Zgodaj spomladi je rada nabirala regrat, ki ga je njena sestra napravila s špehom; mlad regrat in špehov poliv, ni boljšega. A le tiho, tiho o tem. Otroku je starka všeč, to je glavno. To je zelo dobro; samo da ne utegne premišljati, kaj je vse to in kam gremo. Starka pravi, da gre z nama, ogrne si pled, črn, štrikan z velikimi vozli, in zdrсне z ležišča. Ni mi prav, da je bosa in da ima na glavi tisto neprimerno čepico, a ne morem ji ugovarjati, saj ni nobenih copat ali čevljev nikjer. Starka je vesela, da sva prišla, a ni se sposobna nasmehniti, samo tisto svojo čudno zmrdo naredi; skromna, brezosebna, nevidna in neslišna, kakor zmeraj; kot žena hudega pijanca je veliko pretrpela. Otroka prime za drugo roko in že gremo; ona — ko da bi vedela, kam, navzgor, po ovinku in v levo. Ne razume, zakaj ji pripoveduje otrok (zaupljivo): »Tako grdo se je zvijala tista velika naga ženska. Teta, zakaj pa se je tako zvijala?« Starka me pogleda, mimogrede, a zelo pomenljivo; tako da me je sram pred njo. »Tako ni treba gledati,« reče. Jasno in kratko. Seveda nič ni izgovorjeno, vse samo vemo v popolni, gluhi tihoti, ki jo zdaj prebije neki zamolkel zvok, tok, tok, tok-tok-tok, tok-tok, bobni, ki se počasi prelivajo v pesem tolkal; po vsej tišini, ki je bila, zelo vznemirljivo. Na prt, tkanem iz srebra in črnine, leži velika, zajetna, odprta knjiga; a samo jaz se čudim, starka in otrok ne. Pesem tolkal in bobnov nemara prihaja iz knjige, ne more od druge. In zdaj prvič v življenju berem skozi tolkala... »sejem bil je živ... prodal i on tam par volov... sam gre domov... domov...« To je, jasno, sveta knjiga svetá, kjer je zapisano vse o nas, pa tega nismo vedeli. Samo — zakaj sedi tam onkraj veze-

nega, srebrnega prta velik zajec, ki se zlobno smeje z velikimi glodalskimi zobmi? Hitim brati iz bobnov: »... sam gre domov... sam gre domov...« kakor bi bilo to važno za nas vse. Ne dogaja se pa nič, nič se ne spremeni, in ovinek kar traja, vleče se v levo. Vnemirljivo je samo večanje glasu bobnov, in melodija mi postaja nekako znana. Zdaj pa ne znam povedati: ali je tole šlo mimo nas, ali je bilo na nekakem platnu kot projekcija, ali se je zvok bobnov spreminjal v podobo, res ne vem. Korakali so, enotno, strumno, trdo, smešno in grozljivo hkrati, neosebno, posmrtno tragično, obtožujoče tiste, ki so jih poslali na mimohod, nevarno, sivo, znano in vendar nerazumljivo: Die Fahnen hoch, die Reihen fest geschlossen... Neka druga narodnost, vojaki v zelo znanih čeladah... Ustrašim se za otroka: a ta jih gleda kakor navadno zanimivost, še sreča. Starka pa ko da jih sploh ne vidi, in kakor da ne sliši naraščajoče glasbe koračnice. Za vrstami korakajočih vojakov postavlja svoj teodolit geometer češkega rodu, Dolik. Teodolit ima uperjen vame, razločno vidim, kako se mu premika oko na leči. Iz vsega tega moram nekaj razvideti, a zaman se mučim. Stvari, seveda, ne morejo narazen, ne morejo biti drugačne; a tudi skupaj nikakor ne spadajo. Učili so nas pa, da v vsem vlada neko zaporedje, neki red. Učili so nas, da vse teče po črti učinka in posledic, izvora in posledice, in da so posledice spet izvor novih posledic, da nič ni naključno, da je vse nujno in v zvezi, da je vse pogojeno, da je samo takó mogoče razumevati svet in dogajanje. Zdaj pa obupan stojim pred novo uganko: ne otrok ne starke se ne čudita tistemu, kar se plete pred njima. Potem nekaj ne drži. Samo kaj? In kaj sploh drži? Jasno, da vem, kaj je spomin, kaj čustvovanje, kaj asociacija, kaj so sanje in blodnje, kaj domišljija, kaj bledenje v polspanju, še smrt mi je čedalje bolj znana. Če je res? Korak — vem, kaj je korak. Ali je tole korak? Ni. Tla niso tla. Mrtvi niso živi. Preiskavo je treba začeti na novo. Tu se strahovito ustrašim: kaj pa če je vse le čisto drugačno? Da je vse naučeno — zmota? Da je vsa osebna izkušnja — prilagojena zmoti? Katera pa je tista najvišja sila, Deus sive natura, kakor pravi Spinoza?

Mačke, mačke, veliko mačk: one vedo, one gledajo, njih ni, in vendar so: tistole siamko dobro poznam. Samo tiho o njej! Med mačkami leži na nosilih profesor Ilešič, kakor da je ravnokar umrl; do vratu je prekrit z belo rjuho; obraz ima ko iz voska. To ni prav, da kar takole tukaj leži; otrok bi se ga lahko ustrašil. S starko se spogledava, ona ve, kaj mislim; in tedaj opazim nekaj naravnost neprijetnega: da starke sploh nima vratu, glava ji visi kar tako v zraku nad telesom; ona opazi moje presenečenje in skuša pokriti s pledom tisto praznino pod brado; kakor da jo je sram te pomanjkljivosti. A tudi tista samokolnica tamle ne stoji ravno na tleh. Tem rečem se bo nekoliko težko privaditi, otroku morda laže ko meni. Še sreča. Le kaj bi mu odgovoril, če bi me vprašal, kako da samokolnica kar takole plava v zraku? Ne morem vendar reči, na primer, da je to pač tukaj tako, ker bi me lahko takoj zgrabil za besedo in terjal odgovor: Zakaj? Zakaj in zakaj? Bilo bi strašno neprijetno, sitno in celo nevarno. Otrok bi videl, da sem sam zmeden — in kaj vse bi lahko nastalo iz tega. Nič ne vem, kdaj je spet nastala popolna tihota? Verjetno sem zelo razmišljen, to pa zdaj ne

bi smel biti; lahko mimogrede napravim kakšno usodno napako; zdrznem se na primer, in otrok to občuti, nemir preide vanj, in lahko bi se zgodilo kaj zelo nepredvidljivega. Treba je ohraniti čim večji mir. Pogledam roko starke, ki drži otroka z one plati, roka se mi zdi v redu. Kakor tudi tista, s katero si pritiska pled na vrat, ki ga ni. Uvidim, da vseh teh reči ne smem preudarjati; delati se moram, ko da je vse v redu in naravno. Otrok hoče izvedeti, zakaj je ta stric umrl. Ker je bil star; stari ljudje pa morajo umreti. A samo stari? Mladi ne? Mladi večinoma ne. To smo še kar srečno zvozili.

Vznemiri me trobenta, nekak otožen solo; to lahko pomeni spet kakšno nepričakovano presenečenje. Veliko perila na vrveh visi, ne frfota, moramo skozi belo prosojnost; nemara se razmika kar samo od sebe, a kako da ni nobene barve? Treba se je navaditi na to, da ni barv, kakor da to mora biti tako in nič drugače; sicer pa tudi perilo ni pravo perilo, saj ima oblike samih nepravilnih mnogokotnikov. Otroku je to čisto razumljivo, prav nič se ne čudi. Trobenta pa igra čedalje glasneje, nekakšna meksikanska trobenta v samih molih. Zdaj zdaj se lahko kaj zgodi, me prešine slutnja — in komaj smo skoz, se zažene v nas nekak hladen piš vetra, ki se pa mrtvo visečega perila sploh ne dotakne. V laseh ga pa čutim, in ob licih. Huda žalost me obide, ne morem ugotoviti — od kod, zakaj? Kakor da je nekaj minilo, kar se nikoli več ne povrne. Žalost mi uklene ude, ki postajajo težki, da se komaj komaj premikam naprej. To je verjetno od tiste trobente, katere glas je tako strupeno sladek. Rad bi se obrnil in pogledal nazaj, kaj je pravzaprav za nami, pa ne morem; ves sem trd od tega glasu. Treba bi pa bilo pogledati, kaj puščamo za seboj: morda se pa stvari za nami spreminjajo? A vrat — ko da mi je otrdel. Nemara moram nekoliko počakati, da se tale žalost v meni uleže. Seveda to ni dobro, ni dobro. Ne vem, kam grem; pa tudi, od kod prihajam, kaj puščam za seboj, ne morem ugotoviti. Lastna slabotnost me še posebej užalosti. Kako pa bom pomagal otroku, če bo treba? Starka ima svoje skrivnosti, in prav nič ne vem, kako bi se obnesla v kakšnem primeru nevarnosti za otroka, ki kar hodi z menoj in zaupa vame ko v višjo silo, siromak. Ne upam si ga niti pogledati, samo čutim ga živo, toplo ob sebi. Morda bi mu moral povedati kakšno pravljico? Trobenta je minila, kdaj? Razmišljen sem, moram se bolj obvladati. Poskusim pogledati nazaj, zdaj pa nenadoma gre, a kaj zagledam? Dolgo vrsto jetnikov v zebrah, kako hodijo za nami, opletajoč s mršavimi udi, z očmi v globinah izdolbenih jam, sklonjeni, nemi, kakor da ni življenja v njih. Odvrnem obraz, upam, da jih otrok ne bo videl, a tudi ta se je, nesrečnež, obrnil. »Zakaj so pa vsi v pižamah?« vpraša. Ker so ravnokar vstali od počitka, rečem, in se še niso preoblekli. Verjetno se morajo najprej umiti. Kje? Pri vodnjaku, jasno. In zakaj imajo vsi enake pižame? Ker so vsi iz iste dežele, bleknem tja v tri dni. Niso, ugovarja otrok. Kako veš, da niso? Ker vsak drugače gleda. Za nami zapokajo strojnice, delam se, ko da ni nič; otrok pa gleda nazaj — in se začne smejati. Plešejo, pravi. Ne upam si pogledati, kaj vidi. Samo naprej, naglo naprej! Slišim znani fijuk krogel, otrok se pa smeje. »Ne veš, kako plešejo,« reče, »zakaj pa ne pogledaš?« Ker se nam mudi, pojasnujem. Starka se mi namrdne, kakor

če bi se hotela nasmehniti. Vse to precej slabo kaže, pomislim; bilo je nekje, saj je vseeno kje, kjer so pobijali tudi otroke. Sploh je bilo veliko neumnega in slabega, krvavega in zoprnega; bilo je veliko zvijač in hudodelstev; laži in skrivalnic, za boga. A kaj je tukaj, zdaj? Kako da ne morem uganiti? Mislim, da bi moral zdaj izumiti pravljico in jo povedati otroku, dobro, svetlo, toplo pravljico. A — o čem? O volku in jagnjetu, za vraga? Zakaj mi hodijo na misel same posmehljive zgodbe? Volk, volk preži za grmom. Nesi, Rdeča kapica, tele reči babici v gozd. Ne, ne, kaj čisto novega, in res prijaznega, nekaj takega, kar otroka lahko razveseli. Čeprav: imajo otroci radi strahove; nikoli se ne smejejo tako od srca, kakor če jih za šalo hudo prestrašimo. Samo: tukaj ni nobene šale, tukaj ne vemo, kaj sploh je. Legend o svetnikih žal ne znam. O zmaju? Ne, ne. O živalih? Ali o palčkih? Nič pravega mi ne pride na misel. »Zakaj pa ni bilo nobene ženske zraven?« vpraša otrok, ko pojenjuje streljanje za hrbtom. »Saj plešejo največkrat moški in ženske, ali ne?« To je tak poseben dan, odgovarjam, ne da bi vedel naprej. »A kakšen tak praznik?« Kako praznik? »No, ja, tako ko dan žena?« Ja, ja, nekaj takega. Tako se motam in žlabudram predse, z vročo željo, da bi se izmotal, in da otrok tega ne bi opazil. Zrak je postal miren, kdaj? Nobenega glasu ni več, in pred nami je samo tisti neprestani ovinek.

A ko pogledam v desno — leži v dolini, globoko pod nami, mesto v nekakšni mesečini, nad mestom pa je — kakor bi bila naslikana, pa ni, ker se giblje — nora babnica v raztrgani obleki, z divjim pogledom, puli si skuštrane lase, lepa reč. Otrok hoče izvedeti, zakaj je ženska tako razburjena. Revici sta umrla očka in mamica, si izmislim, kar tako. A oba naenkrat? Kako pa? Zdaj sem tam. »Bil je požar,« se izvijam iz lastne laži, »ker je nekdo pozabil ugasiti gorilnik.« O, ne, to pa ni bilo, ugovarja otrok čisto mirno, to si se pa zmotil. Le zakaj sem si izmislil kar oba starša? Poleg tega je ženska že kar precej stara. Morda bo vsak trenutek kaj novega, in bo otrok pozabil? Pa ni in ni nič novega, in nemara ženska ne kaže ravno preveč žalosti, čedalje bolj je videti razkačena, jezna, divja; proti nam izteguje roke z dolgimi nohti, kakor bi imela kremplje; strašno sem ga polomil; lahko da sem zapravlil otrokovo zaupanje. »Ljudje včasih od hudega znorijo,« pravim, »in če znorijo, ne vedo, kaj delajo. Saj ni treba gledati.« Zakaj si pa puli lase? In si trga obleko? »No, to je ravno tisto — ne ve, kaj dela.« In zakaj je tako huda ravno na nas? Saj ni. Je, je. To je . . . to je . . . se lovim . . . to je — televizija. Ni, ni. Vzdigne se velik val motnega in zalije mesto, pa začne vleči vase noro žensko, ki se zaman upira z vsemi štirimi, otrok obstane, ne morem ga potegniti za seboj. »Si videl?« reče. »A ji mi ne moremo pomagati?« Ne, ker je vse to samo televizija. Iz kalnega gledajo samo še gole noge nesrečne ženske, noge, poraščene s črnimi dlakami, pobrcajo še in izginejo v kalnem valu; otrok se stisne k meni. »To ni televizija,« reče zelo premišljeno »televizija ima gumbe«. Gumbov ni videti, to je, zatrjujem. Ne, ne, to ni televizija. Kaj pa je potem? Film? Ne, ne, tudi film ni, v kinu je tema. To je nekaj drugega; pa mi nočeš povedati, kaj. Zakaj pa nočeš?

To je tisto, česar sem se ves čas bal, sum, dvom, začetek nezaupanja. Zelo se ustrašim: ali bomo zdržali? Ovinka tudi nenadoma ni več, od kdaj? Sama kalna, motna ravnina; to so te preklete skrivalnice. Eh, ljudje, ki verujejo v Boga, imajo nekakšne molitve; kadar nastane stiska, molijo; eden naprej, drugi za njim. Vojaki kričijo ali pojejo, ko gredo v smrt. Vsekakor je treba znati tudi kaj popolnoma nerazumnega, za posebne primere.

Taksi pelje tiho mimo, vem dobro, da ne bi ustavil, če bi mu namignil; zdaj že poznam te zvijače, ko nič ni tako, kakor smo bili navajeni. Tudi hotelska sobarica gre mimo, ha, ha. Leopardova koža; še na misel mi ne pride, da bi se je dotaknil. Morje, barka, ribič. Noč, luč na krmi. Ne boš me! Otrok pa se hoče in hoče peljati z barko — čeprav se onstran ladjice pasejo ovce. No, v redu, samo da boš videl, kakšno slepilo je ta barka, prosim, v redu, vstopi. A barka je, in morje nekako tudi je. Ribič se dela, ko da me ne pozna; to cenim. Lovila sva skupaj igle, jedla sva jih skupaj, zapila sva se skupaj, govorčila sva vsega vruga. Hja, igle imajo čisto slastno meso — in nenavadno lepo, svetlo zeleno okostje, smaragdno zeleno bi rekel; vino črno rdeče ko kri iz drobovja. Pa se peljimo, če že hočeš. Zdaj je že tako vse vseeno. Recimo, da se vozimo po morju, čeprav natanko čutim, da se ne. Otrok uživa, pljuska z ročicami po valovih, kriči od veselja. Ribič ga pa gleda ko nagubana želva. In samo starka ve, kaj in kako: ždi na robu barke kakor na vrhu stebra, skriva vrat, ki ga ni, in se mi tu in tam namrdne. To smo slike, bog nas nima rad. Igro je treba pač igrati. Ribič se dela, ko da vesla — in kitare, ki so se oglasile, naznanjajo novo presenečenje.

To že vem, ljubčki, to vse že vem. Upam, da ne bo kaj hujšega? Dolgo ni nič, nalašč nič. Igramo zelo navadno igro; ko da se vozimo po morju brez besed in brez stikov, samo kitare igrajo svoje. Te štrene živčnih vlaken po nas, ta velikanska napeljava, je zelo trdna, bolj ko pri konjih. Veliko jih je, teh žic po nas, milijon jih pokrepa, se potrga, novi milijoni delujejo naprej. Mrličem rastejo nohti in dlake še precej časa po smrti. Sicer pa: kako verjeti v lastno smrt? Nemogoče. Smrt poseka samo druge. Nič ni bolj neumno, kakor premišljati o lastni smrti. Smrt, Bog, Ljubezen, Svoboda. Še kaj? Televizija, pravi otrok. Pobji, šišaj, grabi, napadaj, delaj nered. Tu pa je zdaj tako mirno, živo-neživo, brez pobitih Indijancev in surovih Nemcev, jetniki v zebrah so odplesali, vse se je uredilo. Nekje nekoč je bil nekdo privezan na železniške tračnice, da ga povozi vlak. Zdaj pa tega ni, ker je zavladal nov red. In dolgo ni nič drugega kakor red. Igra seveda. Zdaj že poznam te kitare.

Kitare, ki kar igrajo, ko da ni nič. A so te votline možne? Rekel bi, da ne. To je ilustracija iz stare knjige. Vendar so ti nagi starci prav neprijetni. V tem ni nobene spolnosti, čeprav kažejo spolovila, mršavi in tudi debeli, tankonogi in tudi trebušasti, pa ritasti, veliko jih je na kupu po teh votlinah, in nihče ne ve, kaj so bili, ker ni obleke, ki »dela človeka«. Otrok vpraša, zakaj nimajo hlač in srajc. Ker so veliki reveži. Mi pa tudi nimamo toliko obleke s seboj, to je jasno. Po laseh vidimo, da so ti ljudje nekdam le nekaj bili. Na široko sedi starec s pravo levjo grivo, z nakodranimi belimi

lasmi, ta je čisto gotovo nekaj bil. Le zakaj je tukaj? Kot prikazen? Z repkom, podvitim kakor kakšen kuža, sedi in maha z rokami, morda je bil glasbenik? Potem se pa začne, tega sem se ves čas bal. Ne samo, da ima tale prerezan trebuh in mu visijo čreva ven, oni presekan čez rame in je videti utripajoča pljuča, same sveže, krvaveče rane, odsekani udje, otrok pa to gleda, sveta mati božja, gleda, vidi; to je huje ko na vojski, tam so le vsi odrasčeni, in se ve, kako in kaj, z redkimi izjemami. Preklete kitare! Zvoki nas pogublajo, to sem že nekaj časa nejasno slutil. Tale ima odprt drob, tisto tam so jetra, enaka tistim v mesnici. A le zakaj vse to? Zakaj? Bil sem — in odidem, pa je. Zakaj vse to? Otroku na očeh? Kakšno pravljico naj si pa zdaj izmislim zanj? Ali naj ga vprašam; boš ledvičke? boš pljučka s krompirjem? boš vampe? Ko je vse videl. Ko že preveč ve. Televizija? Morda res? Tam sedimo, da pozabimo minuli dan, da pobegnemo iz svojega življenja; mačka miš, nabuhle publice, sladke pesmi, kdo potegne prvi, prizori iz papirnatega življenja, napoved vremena, mačka miš, miš mačko, morala, prevara, razstava oprav in posodja, potovanje, požiralec mečev. In že začnejo zvoniti zvonovi, ki preglasijo kitare, no, to bo šele bridka burka; zvonovi zvonijo za praznik in za pogreb, nič ne moremo predvideti, kaj bo zdaj. Pri tem strahotnem norčevanju z nami. Zakaj pa ta starka sploh hodi z nama? Nič ne jemlje, nič ne da. Zvonovi, najmanj trije, eden z globokim zvenom. Kakor za praznik? Vbil sem si v glavo: ne se čuditi sleparijam. Ko bi to vedel kdo, ki živi, tam doli, tam gori? kaj pa vem kje; to je pa zanimivo, da ne vem kje; tu bi se bilo treba zamisliti.

Živijo, seveda kar naprej živijo, in tudi jaz živim na neki način, drugače kakor prej. Živel sem, seveda sem živel, in še kako. Nekaj zares, nekaj v zlatih in črnih sanjah, nekaj celo v starih knjigah. Obleganje Troje. Potovanje po Burgundiji v petnajstem stoletju. Prvo izkrcanje na San Salvadorju. Neka bitka. Življenje na Hudičevih otokih. Vozovi na Divji zahod. Carski sel. Skrivnosti budoarja. Pravljičica o svinčenem vojaku. Vse to sem živel. Zdaj pa ti zvonovi, pot naravnost, nobene izbire ni. Pravljičico za otroka, pravljico za otroka, si ponavljam, a nobena mi ne pride na misel. Začeti je le treba. Mislim, da ti bom povedal pravljico. Zdaj ni treba, odgovarja otrok. Nočeš pravljice? Ne da je nočem. Raje povej, kaj bo zdaj? Takoj bova videla. »Samo to govoriš: takoj bova videla, takoj bova videla, potem pa ni nič.« Kako nič? Saj je bilo veliko, ali ni bilo veliko? »Nič ni bilo,« se upira otrok, »si rekel, da bo vodnjak, pa ga ni bilo. Ali nisi nič žejen?« Seveda sem, malo sem res žejen, ker je dolga pot. »Kam pa gremo?« Še tjale in tjale, potem pa prispemo. (Ko bi le nehali zvoniti ti glasni zvonovi!) San Salvador je otok, Kolumb je pa mislil, da je celina. Še danes se ne ve, kje se je potopila Santa Maria, Kolumbov admiralski brod, taka lepa karavela na jadra, zelo ponosna, gizdava ladja. Ali naj ti popišem, kakšna je bila? »Zdaj ne, zdaj ni treba.« To bi bilo lahko namesto pravljice. Starka ne zine ne bele ne črne; ne zna ali ne more? Ali si celo ne upa? Pogledam jo, da bi jo spodbudil k besedi, zaman. Vse breme je na meni, in še ti kemblji zvonov mi tolčejo po lobanji, da komaj slišim lastno misel. »Koliko mesa,« reče otrok.

Naravnost v velikaaanski hladilnik klavnice gremo. Nepregledno dolge vrste mesa visijo s kavljev; meso razpolovljenih ljudi-živali; zaradi hladu vlada enoten duh po svežem mesu, tisti čudni sladkasti duh. No, saj vem, kako delajo ti hladilniki, te velike mrtvašnice njih, ki so padli za nas, nam enaki, bili so dejani iz kože, razpolovljeni, očiščeni, in obešeni na velike železne kavlje. Otrok se nekoliko začuden ozira, strah ga pa ni. To je dobro. Vse miruje v brezkončnih vrstah. To so zrezki, to so kosti za juho, to je meso za peko, za cvrtje, za dušenje v omaki, za golaž, za tatarski biftek (mešanica stegna in vratine, morda tudi kaj pljučne pečenke), tistole bo šlo morda v konzerve, nekaj v sušenje, v salame in klobase. Otrok to razume, kljub grmenju zvonov, ki nam trga ušesa in živce. Tale glasbena spremljava pa res ni bila potrebna. Kje se lahko izključi? Nobenega gumba ni nikjer, pa tudi nobenega mesarja, da bi se človek posvetoval z njim. »Mi sploh ne gremo tako, kakor bi sami radi, a ne?« premišlja otrok, ki dobro ve, da bi ga jaz ne vodil sem po svoji volji. »Saj ni nič,« se delam mirnega, »pridemo in gremo skozi, pa je.« Zvonovi v hipu prenehajo zvoniti, še oddaljen odmev, potem nam udari gluha tišina v ušesa. Starka pa reče (in to prav glasno, s poudarkom, s pravimi besedami): »Zelo lepo meso, kar je res, je res.« Otrok pa: »Ampak tako veliko mesa . . .« (Tudi s pravimi besedami.) Zdaj se torej lahko čisto navadno pogovarjamo, to je napredek, ni kaj. Betonska tla so mokra, kakor da so bila ravnokar obrizgana z vodo, zelo čista so, in kljub zmrzlini ne preveč spolzka. »Zelo skrbijo za snago,« rečem in se razveselim, s kakšno lahkoto mi teče beseda. Lahko bi se ustavili in se začeli pogovarjati, samo tukaj, med temi visečimi poltrupli ne moremo ostati, zato naprej, potem se pa čisto zagotovo nekje ustavimo, morda celo posedemo, in se pogovorimo. »To je pa človek,« pravi otrok. Ne, ne, to je nekakšna taka žival, kakšen človek neki, kdo pa kolje ljudi za meso; kar pojdimo naprej, tega mesa je res od sile veliko, prav pretirano veliko, tako govoričim, samo da bi bili čimprej mimo. »To je tudi človek,« reče mirno otrok. Ne, ne, motiš se, smešno, kakšen človek neki, je pa seveda meso mesu podobno. »Je, je saj vem.« In se niti malo ne razburja, ne boji se, čisto spokojen in moder je, prezgodaj zrel, moj siromak, ki mu ne morem pomagati, ker moramo, moramo skozi in mimo, in mimo in skozi, z lastnimi močmi, neustavljivo, usodno, nujno. Ali ni nikjer več cvetne livade za take otroke? Jasno, da zdaj ne more hrepeneti po pravljici. In da mu je jaz ne morem dati. Od hudega me zaboli tam nekje nad želodcem, in topa bolečina mi švigne navzgor proti možganom. Da bi vsaj imel kakšno lutko, medvedka, voziček, kakšne pisane krpe, kar koli. To vendar nikakor ni za otroke, saj je še zame neznosno. Starka reče: »Vreme se bo spremenilo; trga me v boku«. To je pa zelo verjetno, da se bo vreme spremenilo, povzemam za njo, zelo zelo verjetno. (Čeprav vem: saj sploh ni nobenega vremena, ne lepega ne slabega, in ona to tudi prav dobro ve. A samo da govori, kar koli, samo da govori. Še spodbujam jo:) Ali te že dolgo trga v boku? »Ja, tam od leta enaindvajset, ko sem imela pljučnico.« Pljučnica rada kaj pusti, to je res. »To so pa sploh sami človeki,« ugotavlja otrok. Tak daj no mir, kakšni človeki neki; ponekod po svetu jedo radi

opice, in taka iz kože dejana opica je čisto podobna človeku. »Ampak jejo samo majhne opice, ne tako velikih.« No, to so pa današnji otroci, ki vse vedo, ker gledajo televizijo in filme, in se tudi o vsem menijo. »A te trga samo v enem boku?« Ja, v desnem, včasih tudi v levi rami; po cele noči ne spim, kadar se pripravlja kakšna sprememba vremena. »Ti mene farbaš,« reče otrok čisto preprosto. Ne smeš tako, ga poučim, ne tako; da te farbam. Zakaj bi te le farbal? »Ker odrasli mislite, da je otroke treba zmeraj farbati, zato. Že dolgo vem, da me farbaš. A tudi jaz tebe včasih.« Nasmeje se poredno, potem pa pristavi zelo prebrisano: »Tiste zebre niso prav nič plesale. Tiste zebre so postrelili z mašincami; saj sem dobro videl. Pa sem te nafarbal, da se ne bi ustrašil.« Kdo, jaz? »Ti ja.« Lepe reči. Vsi vemo torej vse — in farbamo drug drugega, da bi laže šli naprej. Starka se mi namrdne, češ saj vsi vse vemo, samo priznamo ne. Zaman torej vse moje sprenevedanje. »Ali že težko hodiš?« vprašam otroka, da bi spremenil snov pogovora, »Hočeš, da te malo nosim?« Ne, ne, ni treba, saj sploh nisem truden. Ni truden, ne da se slepiti, noče pravljice; natanko občuti, kakšno igro igramo, in igra celo bolje od mene. V dno srca se mi zasmili; torej ne morem storiti prav nič zanj? Ne vem, kaj bi lahko prekel v onemogli jezi, ki me obide, svet? življenje? sebe? boga? hudiča? usodo? višjo silo? lastno nemoč? Mislim, da samo to zadnje lahko, a tega nisem sam kriv; od nekod je prišla ta nemoč vame? Groza me obide: kaj vse lahko ta otrok še ve, pa ne pove? Da me ne bi prestrašil. Oklepa se moje roke in me farba. Jaz pa sem mislil, ve se, kaj. Biti moram bolj pozoren, slišati moram skozi besede do dna. Veliko je na srečo že mimo, a nič ne vemo, kaj nas še čaka v bližnji prihodnosti. Recimo, da bi me vprašal otrok, zakaj so obešeni med živalmi tudi ljudje? Kako naj mu pojasnim, ko sam ne vem? In koga lahko vprašam jaz? Starka kaj ve, ali pa tudi ne ve; lahko da ve kaj manjšega, o velikih vprašanih nima pojma, jasno. In je sploh vprašljivo, če se da o vsem tem kaj vedeti; vse to preprosto je, samo je, nič drugega. Napačno so nas učili tega večnega spraševanja: zakaj tako? iz kakšnega vzroka? kakšen namen ima? Težko se je torej navaditi, da ni vzroka ne namena; da vse samo mora biti takšno in nič drugačno — in da nemara ni rešitve; in da o tem ni premišljati. Treba je (že zaradi otroka) samo govoriti, kar koli, govoriti mirno, ko da se nič ne dogaja, predvsem pa ne kaj prese- netljivega; in biti tiho, vdano pripravljen na vse (ker že nič ne more biti drugače, in ker je treba kar naprej, mimo in skoz). Otroku pripovedujem o udomačenem levu, ki ni nikomur storil kaj hudega. Pravi, da je videl film o njem, ali celó nadaljevanko, da je levu bilo ime Clarence, da je škilil in da je že umrl. Spet sem torej usekal mimo in zraven. Otrok ve celo, da ni bil tako popolnoma nedolžen tisti lev. Bajе so mu pred snemanjem razburljivih prizorov dali nekakšna omamila. Govorimo pa le. Starka pravi, da levu ne bi nikoli do kraja zaupala. Bajе celo čisto krotki sloni kdaj pa kdaj ponorijo; kar nekaj šine vanje in začnejo divjati, podirati ograde in celo hiše, cele vasi, in gorje ljudem, ki jim nimajo kam ubežati. Pred bikom je mogoče splezati na drevo, slon pa lahko drevo izruje. Zna tudi dobro plavati, hiter je. Otrok ve za take primere s televizije. Zaman se trudim,

da bi mu povedal kaj dobrega, blagega, nenevarnega. Izučen je; ve, da ni nikjer dobene devete dežele, kjer se cedita mleko in med; na dnu vsake pravljice preži past. Le kakšno je to prezgodaj zrelo otroštvo, ogoljufano za cela obdobja brezskrbnosti? Res je sicer, da bo kasneje manj razočaranj: takih otrok je veliko po svetu; nemara so celo bolj odporni, a težko jih je voditi. Nekateri se zgodaj vržejo v pohlep po lastnini, zaidejo v hudo delstvo, predajo se črni neveri v kakršen koli možni red; drugi bežijo v narkotične sanje; organizirajo se enaki z enakimi, predajajo se nasilju, ki ga izvajajo in obtožujejo hkrati; naučijo se zelo zvutih iger; ustvarjajo čudne samosvoje religije in filozofije; včasih sežejo celo po lastnem življenju, ali nehajo v kaznilnicah, pod roko rabljev, gredo za najemnike, in imajo svoj prav, v valovih splošnih prevar in laži, svoj črni prav. Otrok me že kar muči s takimi pripombami: »No, ali to tudi ni človek, a?« In kakor da uživa v tem, da me je razkrinkal, in da se ne najdem. Tudi starko vpraša nekoliko posmehljivo: »Kakšno vreme pa je zdaj?« Ona ne ve, kaj bi rekla. »Mislim, da je zunaj lepo, svetlo, sončno . . .« se vmešam. »Kje — zunaj?« vpraša otrok, in spet smo tam, kjer ni muh. Zunaj je zunaj,« blebetam. »Zakaj pa potem nismo raje zunaj?« Vse to je res, in otrok natanko ve, zakaj kaj vpraša, tu ni kaj. Neizprosno je in vso pravico ima do tega. Že od vsega začetka bi mu bil moral drugače odgovarjati. Če pa zdaj spremenim način, bo opazil, o, in še kako: nemara me pa samo izkuša v želji, da mu odgovorjam tako in nič drugače. Težko je zdržati, seveda, takole brez vsake pomoči. Od starke nimam kaj pričakovati, to zdaj že vem. V vzhodnjaških pravljicah popotniki včasih naletijo na kakšnega svetega moža, starca, puščavnika, ki jim pomaga. Tu na kaj takega ni upati. Ali pa da bi prišli h kakim pastirjem? Da bi posedli k ognju, in bi eden od njih zaigral na piščal. Takoj bi bilo vse laže. A nič takega ne bo, nič takega, to kar slutim. In ne morem nič spremeniti. Moški glasovi, veliko moških, mirnih, enakomernih. Zdaj bo spet nekaj, na koncu te dvorane, če je to konec? Starka in otrok se zelo pozorno zagledata v nekaj predse. Skozi nekakšno stekleno steno gremo, na pol prozorno, onstran so glasovi in nekakšne postave.

Vse je bleščeče belo, ljudje v belem, bele ploščice na tleh in stenah, beli pulti z belimi marmornatimi ploščami. Možje v belih predpasnikih, z belimi čeladami, nikjer ni madeža. Mesarji stojijo v skupinah pred pulti in za njimi, sami krepki možje, mesnati, okroglolični. V zadnji, visoki, beli steni je nekaj velikih belih vrat. Nerodno je, ker ne vemo, skozi katera bi se napotili, treba pa je mimo in od tod; za hip zadržimo korak, da bi se odločili.

Velik, trebušast mesar se obrne k nam, pravzaprav k starki. Blago ji reče: »Ti boš morala pa nazaj«. Ona ga molče gleda, vidim njene stisnjene, tenke ustnice, temne barve. Nič ne skuša odgovarjati. »Nazaj na ležišče,« pojasni debeli mesar; nobene ukazovalnosti nima v glasu. Starka pokima in se počasi obrne. Z desno še bolj stisne pled k vratu, z levo pa nama z otrokom bežno pomahne, potem odide. Otrok gleda za njo, jaz pa skušam uganiti, kaj bo zdaj. Še dva mesarja, krepka, mlajša, se nama približata,

a ostaneta za hrbtom debelega moža, ki je poslal starko nazaj. Gledam njihove obraze, skušam ugotoviti, kaj imajo na misli. Mirni obrazi brez najmanjše napetosti, a zakaj nama zastavljajo pot? Pri teh rečeh je vse mogoče. Kaj sploh delajo ti možje okrog pultov? Menda se ne pogovarjajo takole od zore do mraka? In zakaj so vsa tista vrata tam zaprta, in nihče ne hodi skoznja sem in tja? Seveda je takole spraševanje skrajno neumestno, se zavem. Saj ni mogoče nič spremeniti. Otrok je čisto miren, še radoveden ne. Mene pa skrbi, zakaj so starko poslali nazaj? Tako da sva z otrokom ostala sama, tu pred skupinami mesarjev v belem, z belimi čeladami na glavi. Lepe, posebno izoblikovane čelade: a čemu služijo? Veliki predpasniki iz bleščeče belega platna, vse od ramen pa tja dol čez kolena skoraj do tal. Ne upam si misliti, da ne bi kaj pokvaril. Premišljanje in predvidevanje tukaj prav nič ne pomaga, samo hude slutnje lahko zbuja, te bi se pa kaj rade prenesle na otroka, ki občuti vsak vzgib v meni. Vse je tako, kakor mora biti, si prigovarjam; nič drugače ne more biti. Nekdaj so nas učili, da je to vdanost v usodo, pa ni. To je samo nujno potrebno prilagajanje; ni položaja na svetu, ki bi se mu človek ne mogel prilagoditi. Tudi vojni se prilagodi, pomanjkanju, ječam. Živali tega ne zmorejo, predvsem se težko navadijo na velike, nagle spremembe. Tiste mačke v ameriškem poizkusu: na zeleno luč so dobivale hrano, na rdečo pa električne udarce; toliko časa, da so se popolnoma navadile na to. Potem so sistem obrnili: na zeleno luč so dobivale električne šoke, na rdečo pa slasten zalogaj. To jim je scefralo živce, valjale so se v histeričnih krčih, norele so, čisto so se spremenile. Pri ljudeh je pa navadno, če zdaj dobi za »živio cesar!« odlikovanje, čez čas pa za isto — kazen. Človek se zna prilagoditi. Iz vojnega junaka čez noč postane vojni zločinec, iz političnega hudodelca — junak, in mučenec, iz junaka pa vsega zaničevanja vreden zlikovec. In človek se ne valja v krčih, človek ni mačka, človek se prilagodi. Vse to meljem v sebi, da bi se ne prepustil neki zelo neprijetni, strašljivi misli, pri kateri bi se ves stresel — in otrok bi se stresel z menoj.

Debeli mož pokaže s prstom na neka vrata na levi, rekoč čisto enakomerno: »Vi boste šli skozi tistale vrata«. Kako to? Jaz? A otrok? Mož namigne na vrata tam v desni, češ: »Otrok bo šel tjale«. O to pa ne, to pa res ne, da bi naju ločili! Čutim, kako se me otrok oklene, vse je razumel. »Tak je predpis,« pojasni možak. Kaj mi mar vaši predpisi, ugovarjam; eno je popolnoma jasno: od otroka se ne ločim. (Spominjam se, kako so v pretekli vojni nekje v neki deželi ločevali moške od žensk in starše od otrok. To vendar ne sme biti. To je protizakonito, nečloveško. Ne more biti predpisov, ki bi bili protizakoniti, danes ne, in v tej deželi. Ali niste brali ustave? Deklaracije o človečanskih pravicah? Člankov ob dnevu otroka?) Mož me dobrotljivo poslušaj, niti malo ne postane nejevoljen. S kar očetovskim glasom mi prigovarja: »Ne razumem, da vas tak nujen, obrobni predpis lahko tako razburi. Če nekaj ne sme biti, ali ne more biti, pač ne more biti. Nikar ne odlašajte, saj vidite, da se mudi.« Prav nič ne vidim, zdaj pa res ne. Strah za otroka preplavlja mojo nemoč, vliva mi moči, ki je nisem slutil. Torej, ali vam je jasno, rečem možu: z otrokom

ostaneva skupaj, to mora biti tako, in tako tudi bo. Lastne besede mi vlivajo odločnost. Mož me gleda, kakor bi se žalostil nad mano, ki ne razumem tako preproste zadeve.

»Ali hočete rešiti otroka?«

»Vsekakor,« odvrnem trdno.

»In zakaj potem zapletate? (Obrne se k otroku:) Ali bi šel z mano, mali?«

Otrok me pogleda, v njegovih očeh je neko čudno razumevanje in celo prošnja. »Šel bi,« reče. Zdaj pa še to. Ne morem mu reči: siromaček, ti še ne poznaš vseh zgodb tega sveta; ne verjemi temu možu, ne zaupaj mu, ostani z menoj. »Saj ne bo nič hudega,« me miri otrok, kakor bi bil otrok jaz, ne on. »Boš videl, da ne bo nič hudega,« govori, da bi me pregovoril. In njegova roka počasi popušča mojo. Paziti moram, da ne bruhnem v jok; stiska me v grlu, pogled se mi kali. S strahovitim naporom se obvladam.

»Seveda ne bo nič hudega,« ponavljam za njim, ko da bi ne našel nobenih lastnih besed.

»No, vidiš,« kima otrok, ki je že izpustil mojo roko.

Od nekod prinesejo bela nosila in jih postavijo na tla tik ob otroku, ki mirno sede nanje, vzdigne nožice in leže, ves čas pa upira pogled vame, bled nasmešek mu igra na ustih, oči ima široko odprte, a zelo je pogumen, čvrst, moder, lep.

Pogled se mi skali tako hudo, da ne vidim, kako ga odnesejo. Ali bi moral storiti še kaj drugega? se vprašujem. Ali ravnam prav, da ne posegam več vmes? Sicer pa kaj bi dosegel? Predpis je predpis, bi mi rekli. In veliko jih je, močnih, opremljenih, izurjenih, složnih.

»Vi greste pa tjale,« reče glas debelega moža.

Zdaj mi je že vseeno. Bitko sem tako in tako izgubil. Kar bo, pač bo. Čeprav me zanima, ali bi se me lotili tudi z močjo, če bi se upiral. Pri tem mirnem načinu govorjenja, pri vsej tej vljudnosti, v vsem tem miru, v tej belini? Nikakor si ne morem predstavljati, da bi me zgrabili z rokami, da bi me na silo odgnali, mi zvijali morda roke na hrbet. »Počakajte, prosim.« Lahko počakam. Obstanem in gledam v tla; bele ploščice se lesketajo od čistosti. To je tisto, kar me moti v tem našem svetu, v tej naši omiki: vsa ta navidezna čistost, vse to navidezno lesketanje, vsa ta tehnična izpopolnjenost, ves ta navidezni red, vsi ti predpisi in protipredpisi, vse te lepe besede, vsa ta nujnost (češ da ne more biti nič drugače). In tisto, kar se skriva zadaj, tisto grozljivo, neizgovorljivo; vse tiste plašljive možnosti. Kako da ne razumete predpisov, vprašujejo natanko taki kakor sem sam. Ali se nočete rešiti? Nočete rešiti otroka? Zapletate, zakaj? Ali je to treba, človek božji? Mesarji imajo prav, oni poznajo predpise. Jaz sem pa neuk in omejen butec, ki tega ne razumem.

»Ulezite se, prosim.« Aha, nosila tudi zame. In dobre roke, ki mi pomagajo, da laže ležem. Mislim, da šem zaprl oči. In vendar nekaj vidim. Nikoli ne znam nehati gledati. Vidim podobo nekakšnega cesarja, v veličastni opravi, okrog njegove glave plavajo v sinjini beli oblaki. Obide me presečenjenje: spet vidim v barvah. Zlato je zlato, rdeče je rdeče, modro —

modro. Nosijo me, občutim korake njih, ki jih ne vidim, ritem njih korakov. Nekam me pač nosijo, to je navsezadnje bolje, kakor če bi moral hoditi sam. Ta predpis se mi zazdi še kar nekam milosten. Lahko imam oči zaprte in gledam v barvah. Samo kaj. Nič takega, kar bi me veselilo. Nekakšen spreved, vihrajoče zastave, obraze ljudi z odprtimi usti. Ko bi bile vsaj ptice ali ribe. Premikajo me, dvigajo me, vzdignejo me na rokah, nekam me položijo. Ne odprem oči, nočem. Boli me. A kaj? Tega ne morem ugotoviti. Ko me premikajo, me zelo boli. Možno je, da me premikajo samo zato, da bi me bolelo? Zdi se mi, da stokam. A vse to mora biti, ker je tak predpis. Ne bom več zapletal. »Boš videl, da ne bo nič hudega,« je rekel otrok. Pa sam ni verjel. Vzeli so mi ga, da bi ostal brez tolažbe. Vsa ta priljudnost ljudi s čeladami, vsa ta prikrita igra mačke z mišjo, vse te neznosne skrivalnice.

Obleko vlečejo z mene, ne upiram se, čemu tudi. Zanimivo je pa, da me bodo slekli. Ne pogledam, kdo, ne pogledam, kje. Vedo pa dobro, da vse čutim. Govorijo malo in še tisto polglasno, razsekano, nerazumljivo. Nekoč v davni mladosti sem si skušal predstavljati, kako je to, če je svet res okrogel; postalo me je strah, da bi padel z njega. Grki so si nekdanj predstavljal, da je svet tak kakor cinek, ki plava na juhi oceanov. Zdaj so me pa učili, da so morja razprostranjena kar po neki obli — in da vendar ne skušajo steči z nje. Vse to so seveda tudi same skrivalnice.

Slekli so me do nagega in me — menda — zapustili? Odprem eno oko: modra luč sije vame, vse naokrog pa je temno modra tema. Predvideli so, da bom skušal pogledati okoli sebe. Odprem še drugo oko: nikogar nikjer, a tudi nič ni videti v tej modrini. Že se vračajo. Zaprem oči. Ne bi jih želel videti. Če je že nujno, naj se zgodi. Po predpisih, nujno. Zazdi se mi, da vem, zakaj so starko poslali nazaj: ker ni na vrsti, taki so predpisi. A zakaj so me ločili od otroka? Tudi ločitev je predpis. Tu mora biti vsak sam, ni kaj. Kako napačno so nas v šoli učili. Bog — oče, domovina — mati, in vse naokoli same množice dobrih in zlih duhov. Veličastni napredek, sijajni izumi, zmagovitost človekovega razuma. Bleščeče ideje, vroča požrtvovalnost, čudovita prihodnost.

Zdaj me spet prenašajo, dvigajo me, spuščajo, seveda, da bi izgubil orientacijo in pozabil, kaj premišljam. Privezujejo mi roke in noge. Saj ne bi bilo treba. Nemara me bodo dali na električni stol? Nekdo me prime za glavo. Ti kar poprimi. Nočem, da bi mi bilo vse jasno. Na obraz mi natikajo nekaj kot krinko. Kar dajte, z vami so pravila, z vami so predpisi, z vami je hišni red, in za hišnim redom stoji ustava. Sploh ne bom ugovarjal, ne bom niti ganil s prstom. Vse gre na vaš račun. Jaz sem samo predmet številka toliko in toliko. To se mi zdi zabavno. Ker sem vse življenje mislil, da sem nekaj drugega. Vse hudo pada z mene, tudi bolečine odhajajo od mene. Obhaja me nekakšna črna veselost: lahko bi zapel. Marširamo, marširamo... Pesem iz veliko moških grl odmeva v meni, tako rekoč je, enoglasna, pretežno sestavljena iz baritonov in basov. V veliko olajšanje mi je. Pesem bi bila nemara vseč tudi otroku. Verjetno ni daleč od mene. Rad ima koračnice. Navsezadnje, če neke reči pozabim, je lahko čisto kraj mene,

tukajle, na koncu prstov, ves mehak, nekoliko medel, a tako lep v svojem nenavadnem pogumu, v svoji želji, da me pomiri, da me potolaži, da me nafarba. Ne drznem si upati kaj dobrega, seveda ne; a tudi na hudo ne bom mislil. Kar pojmo, pojmo, še bog da lahko. Tudi tenki glaski so zraven, kakor da bi peli nedorasli dečki z možmi, za poslednjo tolažbo. Tega, da bi me ne bilo, tega sicer ne morem doseči, nič ne vem, kako to; zgodilo se je pa le, da sem drugačen; da bivam drugače, da je vse nekako laže, brez ostrin in oglatosti; v tem je nekak smisel, ki mu ne vidim do dna. In tudi ni treba. »Marširamo, marsiramo, pa če drek pada z nebá . . . marsiramo v Schlicktown . . . ker tam je rit svetá . . .«

Nič več ni škoda, da smo nekaj izgubili, pogubili, in da nečesa drugega nismo dosegli, da smo obviseli nekje v sredi med izgubljenim in nedoseženim. Črna pesem nas rešuje. Teža se je neopazno izplazila, oči ne gledajo več, in sluh je obrnjen na znotraj. Nihče ni sam, nihče ni več sam, to je ugodna novost. Bil sem tam na nekdanjem suženjskem trgu, mislim, da je mestu ime Benguela. Štirideset kilometrov, ali še nekaj več, so hodili do morja, kjer so preživele naložili na ladje in odpeljali v Ameriko, nemara spotoma še na tisti utrjeni otok pred Dakarjem v Senegal, ni važno. Vso pot so baje peli; vkovani, brezupno gnani, bičani so peli. So že vedeli, zakaj. Nekje so obsojenci peli, vojaki pojejo, ko gredo v smrt. To je zelo pameten način. Ne misliti, kar peti. Marsiramo, marsiramo . . . Človek nenadoma postane pesem. Muka, skrb, gorje, spomin in slutnja, zavest položaja, vse se zlije v pesem, pesem nosi naprej, nikamor morda, a nekako vendar naprej, prek tega trenutka. Pesem je boljša od pogovora, boljša od šepeta, boljša od molitve; pesem je brezčasje, in v brezčasju ni bolečine; pesem je izven prostora, ne ve za kraj, zato je brez nevarnosti. Ona osvobaja strahu in jeze, predvsem pa samotnosti. Pesmi človeku ni mogoče vzeti, vse drugo pa je vsakomur na voljo, če je dovolj močan in lokav. Pojemo — in nihče ne more nič zoper to. Marsiramo, marsiramo . . . Trinogi ne pojejo. Rablji tudi ne. Pojejo sužnji, obsojenci, tlačani, vojaki, žrtve, nesrečni vidci, uporniki, galjoti, prikovani na ladijske klopi. Nas je velikanska množica. Zgoraj je molčeči trinog, ki izdaja ukaze in prepovedi, potem je peščica tistih, ki delajo v njegovem imenu predpise, potem je siva gmota uradnikov, ki te prepisujejo, no, na dnu je pa vojska brezimnih nas skozi tisočletja, ki pojemo in pojemo, ko sužnji, ki so zidali piramide do neba, babilonske stolpe, manhatanske nebotičnike in slovite televizijske stolpe, spomenike, obeliske, palače, in kaj še vse. Egiptovski sužnji so pri delu na velikih gradnjah prejeli dnevni obrok narkotičnega betela. Mi smo dobivali dnevni obrok donečih besed o veliki prihodnosti. Vse od mladosti. A zmeraj so prihajale vmes nemo govoreče nočne ure. Tedaj smo morali zapeti. Samo pesem nam omogoča to lahkotno gibanje od kitajskega zidu, prek asirskih utrd, na sredozemske galere, s teh na Empire State Building, od tod na moskovski televizijski stolp, in še dalje v prihodnost na medplanetarne postaje. Kakor da s pesmijo lahko doumemo tisto, kar besedi ni dano razumeti in razložiti, ne pravlji, ne povesti, ne zgodovinskim bukvam, ne filmu, ne govorniškemu odru. Prek vseh univerz, klavnic, bojišč, političnih

inštitutov, jetnišnic in norišnic — doni pesem tistih od spodaj, neustavljiva, prepričljiva, zmagovita v svojem porazu.

Ker je jasno: samo poraženi zmagujejo. Samo tisti, ki nima nič, lahko poje; bogatin se trese za svoje bogastvo, zmagoviti za svojo oblast. Mi pa marširamo, marširamo, pa če drek pada z nebá . . . In tudi vemo, kam, v Schlicktown seveda . . . ker tam je rit svetá.

Ne morem doumeti, da bi bil kdaj mislil drugače, pa sem, seveda sem. Imel sem tudi nekaj navad, in drugačen pogled. Verjetno to mora tako biti. Lahko bi se zgodilo, da sploh nikoli ne bi spregledal, da nikoli ne bi padla z mene teža. Peli smo že, včasih, to že, ko smo veseljačili. A nismo se zavedali, kdo vse poje z nami. Zdaj nas je neizmerna množica, ker v pesmi nihče ne umre. V tem je onstransko olajšanje, vesoljno tolažilo za tiste, ki niso nič in nič nimajo, velikanska združitev tistih, ki se niso dali preslepiti publicam; ki so padli na nevidnem bojišču; in tudi prihodnjih, tudi teh ne bo malo. Tisti konji, ki so bili vzdani z zadnjim delom v steno, mi postajajo jasni, ne po pomenu, ker je to naučeno v šoli, tole, da mora imeti vsaka stvar svoj pomen: *tudi tisti konji pojejo z nami, to je*. Z nami pojejo vse tiste živali, ki visijo raztelesene na kavljih v hladilnici, in ljudje, ki visijo z njimi, dejani iz kože in lepo pripravljeni za različne mesne jedi. Zdaj je postalo vse jasno, zelo lahko razumljivo: to nam je omogočila pesem, ki ne bo prestala. Bobni so utihnili, tolkala, trobente, kitare, zvonovi, vse je moralo utihniti, da je lahko nastala naša pesem. Zdaj že razločno slišim tudi ženske glasove, uho se počasi izuri. Tudi tenki glasovi nun so zraven in hripavi glasovi vlačug, vse z dna poje, in bo pelo do kraja, te pesmi ni ne konca ne kraja. Mi se ne ljubimo in ne sovražimo, mi samo ostajamo skupaj, ljudje in živali z dna, črni rudarji in nabiralke bombaža na plantažah, veslajoči galjoti in jetnice iz nemških in sovjetskih koncentracijskih taborišč, naš in vaš lumpenproletariat, naše in vaše vlačuge, vsi smo iste kurbe z dna. Mi smo ubita radost sveta, mi smo sežgani up in razočarano koprnenje, mi smo izdaja naše omike; našo sposobnost za ljubezen so veljaki skrbno operirali iz nas. Zato nas rešuje samo skupna pesem, pesem, pesem . . .

Vem, da ne berem, in vendar nekako berem, ker je to nekje zapisano, vidim, kako je zapisano z drobno pisavo na orumenel list papirja, ki ga nemara ni več, in ga nikoli več ne bo:

Zakaj si se stari postavi uprl
in natočil v jezero Mnemosine
svojo besedo, polno bolečine,
ali hočeš biti nesmrten, črv?

In zakaj si iz jezera zajemal,
iz tega jezera vsega spomina,
ki ti razbiča misel bolj od vina?
Zakaj si srce si v blaznost razvnel?

Stokal boš še: Kje je bela cipresa?
 O, kje je blagi izvir Pozabljenja?
 Kje je konec blodnega koprnenja,
 pozabe vseh muk duše in telesa?

V besedo vkovana muka ne mine:
 večno je to jezero Mnemosine.

Moj bog, po neki pravljici je bila najprej beseda. Po drugi, veliko hujši — pa se je z besedo začela nesreča, zapoved, prepoved, laž, slepilo? Še malo, še malo — in vse se bo utopilo, vse bo odšlo. Tudi stari templji so se podrli. Zelo me moti, da mi ravno zdaj prihaja na misel Orfej. Seveda, tudi on je pel. Kamen z groba so rabili pastirji za ognjišče, bil je čez pol preklan. Trudni ljudje so šli spat po večerji, godlo in pelo jim je sredi sanj.

Da je bil živ v Hadu, se nam je hvalil, bil je mehkužen, ni hotel umreti. Zakaj staro pravdo že spet pogreti? Molk o njem, ki je bogove razžalil. Še to: zakaj Evridike ni rešil? Ker ni spoštoval nobene postave. Sladkost je bila vzrok njegove slave: kje so zdaj, ki jim je srce utéšil? Kje so njegova čudovita dela? Vemo, da so ga raztrgale ženske in z njim njegove načrte peklenške in lutnjo, ki je zapeljivo pela. Sicer pa, kdo je še nanj radoveden? Od pevskega duhá je bil obseden.

Bolje je pozabiti, utoniti, zaplavati v nebitje, popustiti, izgubiti. Vse te pravljice o Titanih in upornih angelih nas samo blodijo. In povest o Spartaku, o uporu sužnjev v Rimu. Vsi upori so propadli, eni zaradi premajhne moči, drugi zaradi tega, ker so zmagali in se izrodili. Mi pa gojimo vse te pravljice zaradi lepšega. Marširamo, marširamo... pa čeprav ne. Gre samo za pesem. Da nam je laže. Da nas je več. Čeprav smo samo mehovi želje, neutrudni poželjivci, sprti sami s seboj. Oni s predpisi imajo na nek način le prav.

In tako naposled odpeketam v nič, kar slišim svoja kopita za seboj, a vseč mi je, da pesem kljub vsemu ne mine; večno je to jezero Mnemosine.

Skušam odpreti oči, neka roka me tolče po licu; to pa ni in ni prav. Zavem se, da me ni bilo, zdaj pa spet sem, samo oči ne morem odpreti, in morda je sploh bolje, da jih ne odprem, po vsem tem. Sivo, motno, aha, to je prodiranje svetlobe skozi trepalnice. Ne bom se odzval, čemú le? Ni me. In konec. Ne potrebujem, da bi bil. Seveda, to je človeška roka, ki me tolče po licu, nič zato. Nočem biti. Zdaj je pa dovolj teh zvijač. Ti si ti, če si, jaz pa jaz, če sem, in prosim mir. Nočem delati tistega, kar imenujete v šoli življenje, enostavno nočem več. Res ne. Ali tega ni mogoče razumeti? Bilo je že dovolj vsega. Kristus, kako so neki ljudje vsiljivi! Pustite me pri miru, pa je. Jaz vam nočem nič; pozabil sem, vdal sem se, odplaval sem, izgubil sem — kaj pa še hočete od mene? Ni me — in ker nočem biti, me tudi ni.

No, to je pa višek: ali ste kdaj slišali za človečanske pravice? Nočem biti, in me ni, jasno? To je vsekakor ista roka, ista, nekako mehka in vendar odločna roka. In že na neki način sem. Zaradi tiste roke, jasno.

»Prosim?«

Nekaj blebete. Nehaj, bratec. Meni je vsega tega dovolj, in tudi strah me ni, in sploh, težko rečem, kaj mislim, ker sem čisto brez misli. Nekakšna svetloba, no, zakaj pa ne. Glas mi nikakor ni všeč. Vse skupaj me vznemirja, to ni prav tako, da veste. In tudi telo me začenja boleti: to je njihovo maščevanje, ker se upiram, titan, zavrženi angel; saj se ne. Samo mir bi rad, mir.

Nekak človeški obraz, mar mi je. In spet zaprem oči. Ne da mi miru. Mesar. Nisi dobro zaklal, a? Ali kaj je? Hočem se premakniti, pa me vse zaboli, nekakšna jasnost mi šine v glavo, moram odpreti oči. Še zdaj te vidim, imel si utrujen izraz na obrazu, trudne oči, belo kapo. Kaj, hudiča, se imava midva pogovarjati? Skušam nekaj reči, pa ne gre. On tudi nekaj govori, pa ne razumem, kaj. Prav neumna in docela nepotrebna igra, pomislim. A čedalje bolj prihajam k sebi. To mi seveda ni všeč, a nič ne morem storiti zoper to. On sploh nič ne razume, ne more razumeti, da si ne želim nič drugega, kakor da me pusti pri miru. Kdo pa je? Kaj mi mar. In kaj njemu mar, kdo sem jaz. Vendar ne popusti. In zraven njega se prikaže še ženski obraz, tudi z belo kapo ali kaj. Bolnišnica — to me prešine. Zdaj bi bilo treba pa neke reči spraviti v red, samo kako? Po vsem tem? Kako? To me pa res zaskrbi. Skušam nekaj zaigrati. »Kaj pa je bilo,« vprašam čisto naivno, ko da ne bi vedel.

»Imeli ste karambol z avtomobilom,« mi odgovori moj nasilnik.

Čakajte. Po vsem telesu mi šinejo mravljinici. Trava mojega tkiva za-trepeta v čudnem drgetu, nekaj skušam doumeti, pa ne morem. Skrijem se za vprašanje (saj me niso zaklali, in vse je zdaj le drugačno): Kaj pa otrok?

Izvem nekaj dobrega, česar po tolikih skrivalnicah ne morem verjeti. Pogledam, stvari so take, kakor smo se jih učili v šoli, lampa je lampa, ženska je ženska, in tako. Niso mi torej dali, da bi pozabil. Vse postaja drugačno. Pesmi pa ni in ni več. Treba bo torej naprej.